

///// studie / article //////////////////////////////////////

**JE FEMINISTICKÁ FILOSOFIE
VĚDY POLITICKY KOREKTNÍ?****Is the Feminist Philosophy
of Science Politically Correct?**

Abstrakt: Článek se zabývá problematickou politické korektnosti ve vztahu k feministické filosofii vědy. Zaměřuje pozornost na užší pojem politické korektnosti – hodnotově motivovanou nekorektní práci s fakty. Konstatuje, že navzdory explicitnímu soustředění feministických autorek a autorů na význam hodnot v projektu vědy nelze chápat feministickou filosofii vědy jako politicky korektní nebo jako vybízení k politicky korektní vědě. Naopak se politicky korektní argumentace v tomto užším smyslu mohou dopouštět i práce vystupující proti feministické či politicky korektní agendě ve vědě.

Klíčová slova: politická korektnost; feministická epistemologie; feministická filosofie vědy; hodnoty

Abstract: The paper deals with the question of political correctness with respect to feminist philosophy of science. It focuses on a narrower notion of political correctness – treating facts incorrectly due to value motives. It finds that despite the feminist authors' explicit focus on the importance of values in the scientific enterprise, feminist philosophy of science cannot be understood as politically correct or as promoting politically correct science. On the other hand, politically correct arguments (in this narrower sense) can be used also by works speaking against the feminist or politically correct agenda in science.

Keywords: political correctness; feminist epistemology; feminist philosophy of science; values

ONDŘEJ BERAN

Filozofická fakulta

Západočeská univerzita v Plzni

Sedláčkova 268/38, 301 00 Plzeň

ondrej.beran@flu.cas.cz

1. Úvod: politická korektnost a feministické myšlení

V tomto článku chci zmapovat složité vztahy mezi feministickými proudy na poli epistemologie a zvláště filosofie vědy a politickou korektností. Odkazují se přitom na texty publikované ve Spojených státech v devadesátých letech a krátce po roce 2000 v rámci širší debaty, pro niž se vžilo označení *Science Wars*.¹ Historicky je tato diskuse dnes již poněkud vyhaslá, domnívám se však, že je poučná a že na ní lze zřetelně ukázat složité vztahy mezi feministickou filosofií a pojmy politické korektnosti a objektivitu. Pokusím se ukázat, že třebaže je mezi feministické myšlení a fenomén politické korektnosti často kladeno rovnítko nebo je mezi nimi konstatován úzký, nerozdělitelný vztah, skutečnost je složitější. Jedním z důvodů je komplikovaný charakter samotného pojmu politické korektnosti, u něhož je třeba rozlišovat několik vrstev. Na samotném začátku tedy věnuji určitý prostor rozboru tohoto pojmu, díky němuž snad dále bude jasné, v jakém ohledu mohou být problematické běžné způsoby, jimiž bývá asociován s feministickým myšlením.

„Politická korektnost“ (*political correctness*) je termín hojně používaný, pod kterým si téměř každý něco představí, který je ale také velmi mnohoznačný a má komplikovaný původ. Původně byl použit již na konci 18. století v právníké při doslovným způsobem jako označení politicko- či právněfilosoficky správné představy o zdroji autority a moci státu. Později se objevil v průběhu 20. století v prostředí levicových hnutí a myslitelů, kde byl poloironicky používán jako sebekritická reflexe případů toho, když členové těchto hnutí příliš doslovným nebo přehnaným způsobem lpěli na doktrinární literě (typicky stranických dokumentů).²

V průběhu osmdesátých let se emancipoval spřízněný, avšak odlišný (a dnes patrně převládající) pojem politické korektnosti. Nebyl ustanoven

Tato studie byla podpořena v rámci projektu OP VK „Výzkumné centrum pro teorii a dějiny vědy“, reg. č. CZ.1.07/2.3.00/20.0138 spolufinancovaného z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky.

Za užitečné připomínky děkuji Marku Tomečkovi a dvojici anonymních recenzentů.

¹ Zajímavý průhled do dění kolem *Science Wars* do roku 2000 poskytuje Ullica SEGERSTRÅLE, *Beyond the Science Wars: The Missing Discourse about Science and Society*. Albany: State University of New York Press 2000.

² John K. WILSON, *The Myth of Political Correctness. The Conservative Attack on Higher Education*. Durham: Duke University Press 1995, s. 3ff.

žádným autoritativním hlasem, ať už akademickým či mimo-akademickým, nýbrž se spíše jedná o široký diskursivní proud zahrnující akademické i neakademické hlasy, v němž mají definiční body kánonu „politické korektnosti“ povahu jakéhosi *locus communis*. Podle této diskursivní tradice je požadavek politické korektnosti represivní agendou snažící se ovládnout především univerzitní půdu, jejímiž hlavními nástroji jsou umlčování svobody slova, omezování kritické diskuse a restriktivní zásahy do slovníku běžného jazyka. Ty usilují o vymýcení údajně „nežádoucího“ výraziva a v tomto svém záměru jsou cizí zdravému rozumu představovanému životní praxí většiny „obyčejných“ mluvčích, pro něž se poněkud kuriózně staly definujícím znakem „politické korektnosti“.³

Faktem ale je, že termínu „politicky korektní“ se dnes užívá (téměř?) výhradně ve vztahu k druhým, s kritickým podtónem, a nikdo tímto způsobem neidentifikuje sám sebe. Díky tomu výraz nese výlučně negativní konotace, navíc je používán poměrně význačně, v závislosti na tom, s kým nebo s čím se chce jeho uživatel vypořádat. Běžně zaznívajících kritických argumenty však pracují se zkreslenou představou o tom, jak funguje jazyk. Za politicky korektní se považuje praxe nahrazování jednotlivých *slov*, nejčastěji generických jmen, např. „African American“ namísto „black“. V polemikách pracujících s argumentem *slippery slope* je za přirozenou extenzi tohoto vydáváno mechanické analogické nahrazování: nahradí-li se „deaf“ opisným „hearing-impaired“, je to vlastně totéž jako dosadit „vertically challenged“ místo „short“. Slova však mají svůj význam zasazena do kontextu – kontextu celých vět, ale i řečových situací; tj. urážlivými či morálně nesprávnými jsou činy, nikoli slova-lexikální jednotky. Intervence do jazyka usilují o nápravu v tomto smyslu, a tvoří-li systém, nemusí se překrývat se systémem lexika jazyka. Tvoření složenin s *-impaired* nebo *-challenged* není univerzálním nástrojem; za určitých okolností může být právě tak nevhodné.

Jazyk také není depozitářem faktů, toho, co víme o světě (obrazem světa), nýbrž vyjadřuje (a také utváří) sadu hodnot a přístupů, které uplatňujeme v praxi. Specifikum výrazu „negr“ není v tom, že by vyjadřoval či zrcadlil realitu (fakta) věrněji nebo naopak méně věrně než některý výraz konkurenční, nýbrž v tom, že je rasistický. Vystupovat proti užívání takových výrazů neznamená diktovat uživatelům jazyka, co si mají myslet (zabraňovat jim v tom, aby si něco určitého mysleli), neboť to dost dobře

³ Richard FELDSTEIN, *Political Correctness. A Response from the Cultural Left*. Minneapolis: University of Minnesota Press 1997, s. 1.

není možné, nýbrž upravovat pravidla, jimiž se ve svých interakcích řídíme.⁴ Nejrůznější explicitní i implicitní směrnic a pravidla upravující to, jaký způsob chování nebo vyjadřování je nevhodný, byť často očividně arbitrární, nás přitom provázejí už velmi dlouho, aniž se nad tím někdo pozastavuje.⁵ Označit některou takovou směrnic za „politicky korektní“ může být prostě jen nástrojem denunziace agendy, se kterou nesouhlasíme. Vystupovat proti nazývání starých lidí „dědky“ a „bábami“ je věcí „běžné lidské slušnosti“ či „zdvořilosti“, vystupovat proti nazývání černochů „negry“ je už „politickou korektností“.

Třebaže kritikové politické korektnosti hovoří o rozdělení faktů i hodnot na ty, které jsou politicky korektní (rozuměj nepravdivé či nesprávné), a ty, které takové nejsou, vlastním, ač implicitním cílem jejich polemiky je poukaz k jistému druhu sofismatu. Podle něj proponenti politické korektnosti se na základě své příslušnosti či přihlášení k systému určitých morálně-politicko-společenských *hodnot* snaží o uskutečnění kroků, jejichž smyslem je zásah pozměňující (falšující) realitu či *fakta*, nebo je zastírající tak, že nebudou poznatelná. Běžné rétorické spojování politické korektnosti s cenzurou, ideologií a neobjektivitou je vyjádřením – v obecném diskursu ne vždy explicitně artikulovaného – předpokladu, že tu jde o hodnotově motivovanou manipulaci s fakty.

Tuto implicitní perspektivu explicitně formuluje kritika feministických přístupů na poli epistemologie a filosofie vědy jako politicky korektních. Podobných kritických prací je celá řada; já jako reprezentativní ukázkou této kritiky využiji texty shromážděné v antologii *Scrutinizing Feminist Epistemology* (dále *SFE*).⁶ Domnívám se, že jsou jednak ilustrativní a cha-

⁴ Deborah CAMERON, *Verbal Hygiene. The Politics of Language*. London: Routledge 1995, kap. 4. Cameron (s. 151ff) cituje v této souvislosti novinový článek Rogera Scrutona z osmdesátých let, podle kterého způsob vyjadřování prosazovaný a podporovaný v tehdejším východním bloku byl přímo obdobou *newspeaku* popsaneho Orwellem a měl za cíl – a i fakticky se mu dařilo – znemožnit (ne jen navenek zakázat) svobodné myšlení. Tohoto charakteru jsou pak prý i politicky korektní snahy o nápravu jazyka. Cameron poukazuje na dva Scrutonovy chybné předpoklady: i) pokud náš jazyk nese správný obraz světa a obstál jako takový ve zkoušce času, není třeba jej před snahami o zásahy, tedy před dalšími zkouškami bránit (pokud tyto snahy nemohou k jeho vývoji a k tomu, aby nadále plnil svou úlohu, nijak přispět, neuchytí se); ii) po pádu komunistických režimů se ukázalo, že ani vyprázdněný oficiální jazyk fakticky nemá moc zbavit lidi schopnosti myslet v opozici vůči vládnoucí ideologii (včetně pocitování odporu a opovržení i vůči jazyku oficiálních sdělovacích prostředků).

⁵ WILSON, *The Myth of Political Correctness*, s. 91.

⁶ Cassandra PINNICK – Noretta KOERTGE – Robert ALMEDER (eds.), *Scrutinizing Feminist Epistemology: An Examination of Gender in Science*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press 2003. Jako další zástupce této argumentační pozice lze uvést např. Paul GROSS – Norman

rakteristické (dnešní encyklopedické texty snažící se mapovat tuto debatu je uvádějí jako jeden z klíčových pramenů), jednak pozoruhodné tím, že se na ně zpětně odvolávají kritické reakce z prostředí feministické filosofie.

Pojem politické korektnosti, s nímž texty v *SFE* pracují, je konkretizovaný. Zprvu má vycházet z konkrétní sady morálně-politicko-sociálních hodnot, k níž se takový „feministický badatel“ (častěji feministická badatelka) přihlašuje: typicky to bývá opozice proti rasistickým a sexistickým postojům, důsledné hájení rovnoprávnosti marginalizovaných sociálních skupin atd.⁷ Ti, kdo feministické myšlení kritizují, však předpokládají, že feministické hodnoty motivují převrácený přístup ve vědecké práci, neboť „určí, které vědecké teorie by měly být přijímány“. Takový vědec má předem jasno v tom, co chce dokázat, a tomu přizpůsobuje všechny své kroky. Sám postup, kdy v řetězcích argumentů stojí pohromadě soudy, tvrzení a teze faktové („is“) i hodnotové („ought“) a jedny mohou vyplývat z druhých, lze ovšem považovat za problematický (k tomu se ještě blíže vrátím). Jednou z podstatných point této kritiky ale je, že podřizovat vědecké bádání předem daným hodnotám znamená stavět samotný projekt poctivé (*honest*) vědy v nebezpečí, neboť pro vědecké zkoumání je podstatná nezajatost, svoboda, naprostá nezávislost na politických idejích a hodnotách. Feministický „vědec“ či „vědkyně“ výsledky, které se jim nehodí do krámu, zavrhnou, a naopak budou zvýrazňovat ty, které se jim hodí, i když nebudou mít empirickou podporu; a feministická filosofie vědy je v takovém přístupu bude podporovat.⁸

Politicky korektní přístup ve filosofii vědy může mít ale i silnější podobu. Nemusí jít pouze o pokřivené zásady motivující výlučně praxi svého nositele – jednotlivého vědce. Lze ji vyhlášovat a prosazovat jako politický program, který je vnucován akademické komunitě jako celku: prosazování „politicky progresivních“ hypotéz a naopak potlačování těch hypotéz, které

LEVITT, *Higher Superstition: The Academic Left and Its Quarrels with Science*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press 1994; Paul GROSS – Norman LEVITT – Martin LEWIS (eds.), *The Flight from Science and Reason*. New York: New York Academy of Sciences 1996; texty shromážděné v monotematickém čísle časopisu *The Monist* (roč. 77, 1994, č. 4) nebo další, dílčí články Noretty Koertgeové či Cassandry Pinnickové. Na některé z těchto zdrojů budu také odkazovat.

⁷ Viz např. CAMERON, *Verbal Hygiene*, s. 122. To je samozřejmě popis, který by podal zastánce agendy označované jako „politicky korektní“, nikoli její kritik.

⁸ Susan HAACK, „Knowledge and Propaganda: Reflections of an Old Feminist.“ In: PINNICK, C. – KOERTGE, N. – ALMEDER, R. (eds.), *Scrutinizing Feminist Epistemology: An Examination of Gender in Science*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press 2003, s. 15ff. (7–19).

progresivní nejsou. Takový přístup ohrožuje vědeckou komunitu jako celek, odnímá jí její (akademickou) svobodu myšlení; nezřídka jde o cílené bránění vědcům v tom, aby jistý druh („nepohodlných“) pravd vůbec objevovali a prezentovali.⁹

Projekt moderní vědy to ohrožuje i v několika dalších ohledech: bylo by třeba rozhodnout, které politické hodnoty mají určovat „žádoucí směr“ vědy, neboť tu bude hned několik soupeřících pretendentů o toto privilegium (tak údajně „radikálně levicové“ politicky korektní hodnoty jsou neslučitelné např. s hodnotami a požadavky kreacionistického myšlení a oboje zároveň také s projektem objektivní a nezáujaté vědy). Nutnost takové zdlouhavé a znechucující debaty vůbec vést pouze vyzdvihne fakt, že vědci nedocházejí ke svým závěrům na základě důkazů, nýbrž na základě politické objednávky. A výsledkem boje, který bude o nasměrování této objednávky veden, může být pouze nutně problematický kompromis (čili ani žádná vznešená a chvályhodná idea) – což nutně důvěru lidí ve vědu podkopává.¹⁰

Argumenty kritizující feministickou epistemologii a filosofii vědy posouvají původní debatu o politické korektnosti poněkud jiným směrem. V jednom smyslu se jasně rozlišuje mezi hodnotami „politicky korektními“, v americkém akademickém prostředí asociovanými automaticky s levicovým myšlením, a hodnotami jim protikladnými (které se časem pod jménem „politické nekorektnosti“ staly poněkud nepochopitelně ctností samy o sobě). Ve druhém smyslu platí, že *jakékoli* hodnoty, pokud cenzurují výsledky vědeckého zkoumání či obecněji myšlenkové závěry, jsou tímto svým využitím příkladem politické korektnosti. To, že se s těmi, kdo se tohoto intelektuálního prohřešku dopouštějí, máme setkat častěji mezi autory, kteří se k nějaké podobě feministických hodnot přihlašují, nutně nevyplývá

⁹ Levicová feministická ideologie se na amerických univerzitách údajně stala imunní vůči jakékoli kritice a uzurpovala si postavení arbitra vůči ostatním, v důsledku čehož jsou ve vědě zjevně diskriminováni bílí muži (GROSS – LEVITT, *Higher Superstition*, s. 109).

^z druhé strany (WILSON, *The Myth of Political Correctness*, s. 1ff.) naopak zaznívá, že toto je falešný rétorický strašák, neboť v realu se na amerických univerzitách s nějakým „frontálním útokem na akademickou půdu“ nebo cenzurou uplatňovanou na svobodu myšlení setkat nelze.

¹⁰ Noretta KOERTGE, „Feminist Values and the Value of Science.“ In: PINNICK, C. – KOERTGE, N. – ALMEDER, R. (eds.), *Scrutinizing Feminist Epistemology: An Examination of Gender in Science*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press 2003, s. 229ff. (222–233). Koertgeové článek poskytuje i doklad jakési obdoby Godwinova zákona v prostředí debat o feministické filosofii, když pojetí vědy, které kritizuje, přirovnává k lysenkovské vědě v Sovětském svazu (buďto na lysenkismus, nebo – to ještě o něco častěji – na odvolání se na orwellovský svět z 1984 dříve či později dojde téměř pokaždé – viz např. HAACK, „Knowledge an Propaganda,“ s. 16).

z podstaty věci. Na feministických (či levicových) hodnotách samotných nic problematického není.¹¹

Musíme tedy rozlišovat mezi několika pojmy politické korektnosti: Zprvė tu máme určitý konkrétní hodnotový svėtonázor, jehož zastánci budou jako své principy uvádět hodnoty ochrany a podpory rovných práv menšin a znevýhodněných skupin atp., a jehož odpůrci jej označí za „politicky korektní“. V tomto smyslu se však kritika feministické filosofie vědy jako nepřijatelně „politicky korektní“ netýká. Jiným případem je ovlivňování, zkreslování a cenzura výsledků vědy z hodnotových důvodů. I tady se však kritika dotýká více různých cílů – autocenzury vědce-jednotlivce a zároveň programu vnučovaného celé vědecké komunitě. Je také třeba uvážit, nakolik konkrétní hodnoty vědcem vyznávané motivují tento jeho intelektuální prohrěšek.

Pokud kritici feministické filosofie vědy poukazují na kategoriální problém směšování hodnotových a faktových soudů a závěrů, je klíčovým problémem ingerence hodnotových měřítek jako takových, nikoli to, že jde právě o feministické hodnoty. A přesto je z těchto pozic kritizován velmi různorodý proud feministického myšlení o vědě vůbec, což může mít dvě vysvětlení. Buď se této chyby dopouští podivnou shodou náhod velká většina nebo všichni autoři (autorky) tohoto směru, zatímco jiní autoři nikoli – do té míry, že už lze uvažovat o symptomatickém jevu – anebo chyba vězí v samotném přihlášení se k feministickým hodnotám. Protože to ale kritici feministické filosofie vědy odmítají, musí platit první možnost. Proč tomu tak ale je? Je feministickému myšlení z nějakého důvodu vlastní hodnotově motivovaná cenzura přijímaných teorií?

V následujících oddílech se pokusím blíže rozebrat otázku vztahu mezi feministickou epistemologií a politickou korektností ve druhém z výše naznačených smyslů (kategoriální úvahové chyby, nikoli konkrétního hodnotového systému). Nejprve rozeberu dvě jakési případové studie – konkrétní texty z oboru filosofie vědy, dotčené diskusí o feminizmu. Pokusím se odpovědět na to, zda je v jejich případě kritika pro politickou korektnost na místě a zda odpověď na tuto otázku může v jejich případě souviset se soustavou hodnot, k níž se autoři explicitně nebo implicitně přihlašují. (Je třeba rozlišovat i mezi tím, kdy se k dotčeným hodnotám autor v rámci textu hlásí a kdy jich opravdu využívá jako podkladu pro neoprávněnou

¹¹ HAACK, „Knowledge and Propaganda,“ s. 17. Susan Haack sama sebe identifikuje jako feministku a ke kritice znevýhodňování dívek ve vědeckých předmětech nebo podzastoupení žen ve vědě se přidává (s. 7n).

argumentaci – to není totéž.) V posledním oddíle rozšířím tento rozbor o obecnější charakteristiku některých nejméně významnějších prací a přístupů z heterogenní feministické tradice. Poukážu na to, které topické argumenty jsou předmětem kritiky a zda je tato kritika oprávněná, tj. zda tu jde či nejde o dezinterpretaci.

2. Příklad č. 1: Helen Longino

Východím terčem nařčení z politické korektnosti ve filosofii vědy bývají často práce Helen Longinové, zvláště její kniha *Science as Social Knowledge* z roku 1990, dodnes jedno z klasických a kanonických děl feministické filosofie vědy, tematizující zvláště zřetelně problém hodnot a jejich místa ve vědě. Podle Longinové připouští feministický vědec politické ohledy jako ne nepodstatné meze, které jsou uvažování kladeny.¹² Tuto tezi lze snadno interpretovat jako požadavek omezit prostor prověřovaných hypotéz s ohledem na vědcem zastávané politické hodnoty.¹³ Tento výklad však mírně posouvá kontext toho, co Longino říká. Na rozdíl od jiných autorů či autorek soustřeďujících se na údajně specificky „ženské“ způsoby uvažování a soubory hodnot, které vstupují do vědecké práce, je její pojem feministické vědy skromnější. Feministická věda připouští či konstatuje jako fakt (*admits*), že – tedy nepožaduje, *aby* – do jakéhokoli vědeckého zkoumání se hodnotové systémy, na jejichž pozadí se věda děje, promítají, a to ať už si to dotyčný vědec uvědomuje či ne, přeje či ne. Není přitom podstatného rozdílu v tom, zda je zkoumajícím a uvažujícím aktérem muž či žena.¹⁴

Takto omezená exegetická otázka je ale sama o sobě vytržena z kontextu celé úvahy Longinové. Navzdory důrazu na sociální kontext vědy reflektovanému názvem knihy není Longino konstruktivistka; naopak se soustavně vyjadřuje kriticky k teoriím vědy snažícím se obejít požadavek empirického zakotvení evidence (empirie sice není postačující, avšak je nutná a nezastupitelná).¹⁵ Longinovou v její práci však zajímá systematická úloha hodnot ve vědě, nakolik do ní vstupují. Podklad jejích úvah tvoří klasické epistemologické práce Quinovy či Kuhnovy o nedourčenosti vědeckých teorií fakty samotnými. Naopak mnohé z toho, co nazýváme fakty, je pře-

¹² Helen LONGINO, *Science as Social Knowledge: Values and Objectivity in Scientific Inquiry*. Princeton, NJ: Princeton University Press 1990, s. 193.

¹³ KOERTGE, „Feminist Values,“ s. 227.

¹⁴ LONGINO, *Science as Social Knowledge*, s. 192ff.

¹⁵ Viz např. LONGINO, *Science as Social Knowledge*, s. 20ff.; nebo Helen LONGINO, „In Search of Feminist Epistemology.“ *Monist*, roč. 77, 1994, č. 4, s. 476 (472–485).

dem ovlivněno teoriemi, z nichž při svých pozorováních vycházíme.¹⁶ Pak je zvláště zajímavá otázka, z čeho vycházíme, máme-li zvážit výběr mezi dvěma konkurenčními, neslučitelnými teoriemi.

Longino poukazuje na to, že v jakémkoli vědeckém zkoumání jsou hodnoty jistým způsobem přítomny od počátku a nemá smysl to popírat. Hodnoty tu mají podobu standardů, jimiž vědecké teorie poměřujeme, neboť jim *mají* dostat, mají-li být považovány za správné. To, že chceme či máme poskytovat dobrá vysvětlení světa kolem nás a dějů v něm, je normotvorný požadavek, který nemá oporu ve faktech. To, že za dobré vysvětlení považujeme vysvětlení empiricky adekvátní, jednoduchá, umožňující úspěšné predikce, co nejobecnější (s co nejširším záběrem), jsou také určité standardy, které si sami ukládáme. Zatímco tento typ hodnot (standardů) je podle Longinové vědci vesměs široce sdílen – můžeme je nazývat hodnotami „konstitutivními“ – v jiném typu hodnot se jednotliví vědci často rozcházejí. To jsou specifické standardy morální, politické a sociální – hodnoty „kontextové“. V diskusích o hodnotové (ne)podmíněnosti vědy zpravidla jako zásadní otázka vystupuje (ne)závislost vědy na hodnotách onoho druhého typu, zatímco ingerence hodnot prvního typu nebývá chápána jako ohrožení integrity vědy. Pak je ovšem nezbytné, aby se mezi oběma druhy hodnot dalo jednoznačně a ostře rozlišovat.¹⁷

To ovšem podle Longinové dost dobře není možné, a to už ze zcela přízemních důvodů, jakým jsou např. mechanismy financování vědy ve vyspělých společnostech. Nelze např. tvrdit, že by agenda stanovování zajímavých vědeckých otázek (např. zkoumání – nejen – lidského genomu) a zajímavých a úspěšných vědeckých odpovědí (např. nalézání nástrojů úspěšně využitelných v komerčním genovém inženýrství) byla nezávislá na hodnotách společnosti.¹⁸ Longino naznačuje, že hodnoty se promítají do vědeckého zkoumání jako jeho vstupy i výstupy: např. zjištění o tom, co je pro lidi „přirozené“ či vrozené může podstatným způsobem ovlivňovat naše morální hodnocení určitých činů či způsobů chování. Kontext zkoumání fakt a naše hodnotové systémy od sebe jednoduše nejsou odděleny, nýbrž jde spíše o oboustrannou interakci. Nejedná se však o nedostatek, ný-

¹⁶ Detailním rozbořením řady konkrétních příkladů, s přesahy ke gestaltteoretickým úvahám, je Norwood Russell HANSON, *Patterns of Discovery*. Cambridge: Cambridge University Press 1965 (viz např. kap. I).

¹⁷ LONGINO, *Science as Social Knowledge*, s. 4ff.

¹⁸ Tyto odpovědi také naplňují určité praktické společenské potřeby a společenskou poptávku (bez pejorativního podtextu) – schopnost být tímto způsobem společností prakticky užitečná je pro vědu klíčová (viz k tomu LONGINO, „In Search of Feminist Epistemology,“ s. 481).

brž o podstatnou charakteristiku vědeckého zkoumání, přičemž „poznávací struktury vědeckého zkoumání si takovou interakci vyžadují“.¹⁹

Kamenem úrazu vzhledem k problému politické korektnosti jsou situace, kdy je nedourčenost teorií fakty taková, že můžeme zvažovat dvě alternativní, stejně hodnotné a prozatím přípustné teorie. Politická korektnost by spočívala v tom, že by se nějaké sadě hodnot (řekněme „feministických“) dávala vždy jednostranně přednost do té míry, že by výsledná teorie protirečila faktům (to, že fakta sama k dourčení teorie nestačí, neznamená, že ji nemohou falzifikovat). Anebo i když by neprotirečila, přesto by měly feministické hodnoty přednost. Longino však takový přístup explicitně odmítá; ze dvou alternativních teorií, které jsou obě plausibilní, žádná nemůže druhou vyloučit (*displace*) a nelze o ní takto uvažovat. Pokud se pracuje pouze s jednou variantou, lze to zdůvodňovat spíše metodologicky: teorie vysvětlující evoluci lidské schopnosti vytváření nástrojů potřebami sběru a zpracování (rostlinné) potravy (*woman-the-gatherer theory*) není sama o sobě explanačně lepší než teorie připisující tento vývoj potřebám lovu a zabíjení zvířat (*man-the-hunter theory*). Je však zajímavá tím, že samotnou svou plausibilitou ilustruje jistou nahodilost či arbitrárnost dříve zavedené a nezpochybnované teorie „mužské“.²⁰ Nejedná se však o rozhodnutí se pro jednu teorii a zavržení druhé, nýbrž spíše o rozvíjení vysvětlujících možností zvolené teorie (do určité míry formou myšlenkového experimentu).

Longino připouští, že tato volba může být motivována osobními („kontextovými“) hodnotami, které konkrétní vědci zastávají. Je-li na výběr např. mezi biologickým a sociálním vysvětlením nějakého sociálního uspořádání či instituce (*a dokud jsou obě vysvětlení přípustná*), je pro mnoho (byť ne pro všechny) feministických vědců či vědkyň legitimní a logickou volbou přiklonit se k tomu vysvětlení, které umožňuje pojímat lidi-jedince jako svobodné a rovnoprávné aktéry, a nikoli k tomu, které je vidí jako biologicky determinované. Což *neznamená*, že biologický determinismus je jako možné vysvětlení popírán.²¹

¹⁹ LONGINO, *Science as Social Knowledge*, s. 5ff.

²⁰ *Ibid.*, s. 130.

²¹ Elizabeth ANDERSON, „Knowledge, Human Interests, and Objectivity in Feminist Epistemology.“ *Philosophical Topics*, roč. 23, 1995, č. 2, s. 51 (27–58).

Longino sama zdůrazňuje, že příklon k jedné teorii namísto druhé není motivován tím, že jedna z nich je hodnotového zatížení zcela prostá (anebo alespoň více prostá než ta druhá), a tuto podobu nemůže mít ani žádná plausibilní feministická kritika androcentrických koncepcí ve vědě. Výběr je motivován pouze heuristicky, přitom vědomí vlastního specifického hodnotového zázemí je nezbytné. Viz Helen LONGINO, „Can There Be a Feminist Science?“ *Hypatia*, roč. 2, 1987, č. 3, s. 60 (51–64).

Nařčení podobného konceptu vědy z politické korektnosti je nerelevantní v několika ohledech. Zprv, jak jsem již naznačil, „ani“ feministická věda nesmí prosazovat teorii, která v daném okamžiku protirečí faktům či kterou fakta vzhledem k jiné, konkurenční teorii výrazně znevýhodňují. Vždy se musí jednat o výběr mezi teoriemi, z nichž ani jedna nemá aktuálně sílu druhou vyloučit a které neprotirečí známým faktům. Empirismus je pro Longinovou nepostradatelnou zásadou.

Longino také přikládá velký význam intersubjektivním procedurám, které ve vědeckých institucích fungují. Objektivitu se dosahuje „efektivními kritickými interakcemi“ mezi zúčastněnými vědci, přičemž nemá jeden subjektivní pohled převládnout nad ostatními, nýbrž má být teorie podrobena kritice z co nejvíce různých (relevantních) úhlů pohledu a stanovisek. Klíčovou feministickou hodnotou v této koncepci přitom není upřednostňování nějakého specificky „ženského“ pohledu, nýbrž právě důraz na diverzitu kritických perspektiv a (rovnoprávnou) otevřenost kritické procedury.²² Otázka hodnotově motivovaného výběru mezi teoriemi, která je kritiky politické korektnosti feministické filosofie vědy vyzdvižována, má u Longinové ve skutečnosti mnohem méně ústřední postavení. Vystupuje pouze v neproblematické podobě rozvažování mezi aktuálně otevřenými směry zkoumání, z nichž žádný není v rozporu s empirií ani v konfliktu s intersubjektivně ustavenými standardy vědecké práce.

3. Příklad č. 2: Robert Almeder

Robert Almeder je významným současným americkým filosofem vědy, autorem zajímavých prací o Peircovi či Quinovi, o etických a biomedicínských otázkách i o tak zdánlivě obskurních tématech jako je reinkarnace.²³ Almederův příspěvek k diskusi o feministické epistemologii se z kontextu antologie *SFE* poněkud vymyká. Nejedná se o epistemologickou práci (jako jsou texty Longinové) ani o epistemologickou polemiku, nýbrž výslovně a cíleně pojednává o vztahu mezi feministickou filosofií jako akademickou agendou a jejími (Almederem předpokládanými) politickými a společenskými

²² Helen LONGINO, *The Fate of Knowledge*, Princeton, NJ: Princeton University Press 2001, s. 129ff.

²³ Viz např. Robert ALMEDER, „A Critique of Arguments Offered Against Reincarnation.“ *Journal of Scientific Exploration*, roč. 11, 1997, č. 4, s. 499–526. Tato – nikoli jediná Almederova práce na toto téma – je ukázkou autorovy schopnosti zblízka číst text, s nímž polemizuje, a přinést k němu řadu věcných a zajímavých komentářů. O to zvláštnější je jeho přístup k feministickému myšlení, jak uvidíme.

souvislostmi. Tímto záběrem se poněkud odlišuje od svých soupeřů, kteří podobná pozorování vkládají do svých textů, orientovaných více epistemologicky, většinou v podobě okrajových poznámek nebo anekdotických pozorování. Almeder naproti tomu usiluje o to, dát své polemice s akademickým feminismem tvar uceleného argumentu, který je centrální náplní odborného textu.

Starší verze jeho textu, publikovaná pod poněkud odlišným názvem, totiž vychází přímo z kontextu diskusí o politické korektnosti na amerických univerzitách, který jsem načrtl v oddíle 1. Almeder zde vymezil pojem „liberálního feminismu“, tj. přesvědčení, že nikdo nemá být jakkoli znevýhodňován nebo utlačován na základě svého *genderu* a že tohoto cíle může být dosaženo na půdě kapitalistické demokracie standardního západního typu. I když to samozřejmě neznamená, že kapitalistická demokracie je nutně jediné nebo nejlepší politické zřízení, které tento výtěžek umožňuje, přesto toho již aktuálně (psáno v roce 1993) dosahováno je a podobně je tomu s odstraňováním nespravedlnosti i na jiných, např. rasových základech.

Proti „liberálnímu feminismu“ postavil Almeder feminismus ne-liberální, jediným pojítkem jehož zastánců (zastánkyň) je odmítnutí liberální zdrženlivosti a snaha o různé ingerence do přirozeně se vyvíjejícího systému platné legislativy, akademických kurikul apod. Almeder na základě jen v podstatě anekdotické nebo poměrně omezené evidence konstatuje, že tento druhý typ feminismu je v silné převaze na amerických univerzitách, a že je tedy možno používat termínů „neliberální“ a „akademický“ feminismus zaměnitelně (on sám nadále hovoří o akademickém feminismu).²⁴

Kvůli své snaze o politické ovládnutí akademické půdy a o autoritativní intervence do osnov toho, co vyučováno být má, a co ne, se akademický feminismus dostává do rozporu s některými zavedenými zásadami západní civilizace. Jednak se snaží zasahovat do svobodné politické soutěže a porušuje zásadu obecné rovnosti, když jednostranně zvyhodňuje některé skupiny obyvatel, jednak zasahuje do akademických svobod, když usiluje o vymýcení některých názorů z univerzitní půdy. V obojím případě jde o zásahy do svobod (Almederova kritika je bytostně egalitářská a libertariánská).²⁵

K obrázku, který Almeder načrtává, je samozřejmě na místě mít řadu výhrad. Na první pohled čtenáře zarazí už to, že ačkoli autor sám svůj text označuje za hlas pro feminismus, je v jeho očích jedinou přijatelnou formou

²⁴ Robert ALMEDER, „Liberal Feminism and Academic Feminism.“ *Public Affairs Quarterly*, roč. 8, 1994, č. 4, s. 299ff. (299–315).

²⁵ *Ibid.*, s. 301ff.

feministického názoru na svět ta, která neusiluje o to cokoli na stávajícím společenském uspořádání měnit. Jistý rozpor almederovského feminizmu lze ilustrovat jednoduchým poukazem na to, že v rámci vývoje kapitalistické demokracie se sice podařilo dosáhnout takových pokroků, jakým bylo např. zavedení všeobecného volebního práva, že by k tomu však pravděpodobně nedošlo nebo došlo o mnoho později, nebýt angažovaných jedinců usilujících o „nepřirozené“ zásahy do v té době platného právního a společenského uspořádání. Proti teorii akademického spiknutí hovoří i prostá fakta, že práce autorů vystupujících proti tomuto „útoky na svobody“ dodnes úspěšně procházejí recenzním řízením a vycházejí v renomovaných časopisech a nakladatelstvích.²⁶ A to dokonce i tehdy, obsahují-li nepravdivá tvrzení či argumentační nedostatky, na něž již bylo poukázáno.²⁷ (Stejně tak vznik a otevírání oborů jako *gender studies* na univerzitách nemá za následek – a pravděpodobně ani za cíl – uzavírání jiných, „nepohodlných“ oborů. Ostatně, které by to měly být? Filosofie „bez přívlastků“?)

Základní rámec Almederovy statě se podstatným způsobem neposunul, a jeho zařazení do *SFE* tedy může působit zvláště, neboť specifických otázek feministické epistemologie a filosofie vědy se přímo nedotýká. V duchu Almederova pojetí je však toto spojení přípustné, neboť autorky a autoři prací z feministické filosofie se obvykle vřazují do širokého proudu „akademického feminizmu“ už svými občanskými postoji. Přinejmenším úvahy o roli hodnot ve vědě (k nimž může vědec dokonce za určitých okolností, jak ukazuje Longino, explicitně přihlížet) rámec politicky indiferentního a inertního „liberálního feminizmu“ překračují. V přepracované verzi Almeder poněkud pozměnil terminologii – „liberální feminizmus“ byl nahrazen „spravedlivým feminismem“ či „feminismem spravedlnosti“ (*equity*

²⁶ Phyllis ROONEY, „The Marginalization of Feminist Epistemology.“ In: GRASSWICK, H. (ed.), *Feminist Epistemology and Philosophy of Science*. New York: Springer 2011, s. 7ff. (3–24), upozorňuje na to, že za upozadovanou by se naopak dala považovat epistemologie feministická, přinejmenším v tom ohledu, že práce proti ní se vymezující opomíjejí – pravděpodobně vůbec neznají – podstatná (novější) díla této disciplíny; přesto stále vycházejí, aniž tak může skutečná kritika vůbec začít.

²⁷ Elizabeth Anderson ve své obsáhlé recenzi *SFE* (Elizabeth ANDERSON, *How Not to Criticize Feminist Epistemology: a Review of Scrutinizing Feminist Epistemology* [online]. 2006. Dostupné z: <<http://www-personal.umich.edu/~eanderson/hownotreview.html>> [citováno 13. 5. 2013]) poukazuje na to, že stať Susan Haackové převzatá do *SFE* (kniha vydaná v roce 2003) je nezměněnou verzí jejího článku původně vyšlého roku 1993, na který – jakkoli nepochybně zajímavý a hodnotný – bylo od té doby v odborné literatuře opakovaně kriticky reagováno, aniž to editory *SFE* nebo samotnou autorku motivovalo k byt' jen dílčím zásahům do textu.

feminism), častěji však „konzervativním feminismem spravedlnosti“, proti němuž stojí „radikální feminismus“ (spravedlnosti), ovládající univerzity.

Radikální univerzitní feminismus se v cílech (rovnost příležitostí pro ženy atp.) s umírněným, konzervativním shoduje, avšak podle Almedera vyjadřuje přesvědčení, že těchto cílů nelze dosáhnout beze „změny biologie, změny některých *genderových* rolí nebo změny v systému politické ekonomie“.²⁸ Aby však ideologie vyžadující takové změny jako nutné byla udržitelná, musí podle Almedera zavírat oči před některými nepohodlnými fakty. Feministická filosofie tak propojuje výběrový, dogmatický či cenzurující přístup k faktům (kreativní filosofii vědy) s problematickou akademickou politikou. Protlačuje podezřelé studijní programy jako *Women Studies* na univerzitní půdu, přičemž jsou ze zapojení do nich a z možné kritické diskuse vylučováni akademici-muži i akademičky-ženy zastávající protikladné názory.²⁹

Akademický feminismus tak podle Almedera chybuje ve dvojím ohledu. 1) Není schopen nebo ochoten uznat, že *status quo* kapitalistické demokracie současného západního typu je postačující (možná i nutnou) půdou pro uskutečnění hodnot podporovaných jakýmkoli feminismem spravedlnosti. 2) Změny, o něž usiluje, pravděpodobně podkopávají některé konstitutivní hodnoty tohoto demokratického zřízení (svobodu, rovnost, kritické myšlení), aniž je přitom jasné, zdali je jejich prostřednictvím možné uskutečnění feministických cílů reálně dosáhnout. Náprava obojí chyby poukazuje stejným směrem: aby feminismus přestal napadat a zpochybňovat současnou kapitalistickou demokracii (nezapomínejme, že to zprostředkovává čini i v abstraktních úvahách o nedourčenosti a hodnotovém zatížení teorii). Ve skutečnosti je proti němu třeba aktivně vystupovat, neboť zájem pro uskutečnění feministických cílů již k dispozici máme a změnami vlastně dáváme v sázku více, než co je možno získat.³⁰

²⁸ Robert ALMEDER, „Equity Feminism and Academic Feminism.“ In: PINNICK, C. – KOERTGE, N. – ALMEDER, R. (eds.), *Scrutinizing Feminist Epistemology: An Examination of Gender in Science*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press 2003, s. 188 (183–200).

²⁹ *Ibid.*, s. 185ff.

³⁰ *Ibid.*, s. 185: „Akademická komunita by neměla podporovat existenci akademického feminismu jako samostatného studijního programu“ (kam by ovšem spadaly veškeré *women studies*, *gender studies* a podobně). Anderson (ANDERSON, *How Not to Criticize*) poukazuje na to, že Almederova kritika je nekonzistentní: společensko-politické změny je možno navrhnout a prosazovat i proto, že za stávajícího zřízení je uskutečnění nějakých cílů obecně přijímaných jako žádoucí prostě méně pravděpodobné, ale ne nutně vyloučené – což je jakési poloirnické echo slov samotného Almedera, který připouští, že ani „liberální feminismus“ nemusí kapi-

Almederův argument ve prospěch kapitalistické demokracie je obdobou karikaturního pseudohegelovského „co je rozumné, je i skutečné“. Vzhledem k tomu, jak je toto politické zřízení nastaveno – všeobecným volebním právem – je přece nemožné, aby systematicky znevýhodňovalo polovinu (podle demografických údajů vlastně ve skutečnosti mírnou nadpoloviční většinu) všech oprávněných voličů. Pokud navzdory tomu, že všechny ženy mají volební právo, jsou voleni zastupitelé a udržováno zřízení nepodporující změny údajně „nutné“ pro odstranění znevýhodnění všech žen, je tím radikální/akademický feminismus v praxi vyvrácen.³¹

Pro otázku politické korektnosti je linie Almederova argumentu zajímavá jako velmi ilustrativní příklad: 1) přípustný je pouze čistě teoretický, na praxi rezignující liberální feminismus či konzervativní feminismus spravedlnosti; 2) jakýkoli jiný feminismus nesplňující tuto podmínku lze pro účely argumentu považovat za radikální/akademický (uvažujeme o něm jako o homogenním tělese; *pars pro toto*); 3) jakýkoli radikální/akademický feminismus lze chápat jako podstatným způsobem napadající konstitutivní hodnoty společenského zřízení kapitalistické demokracie; 4) kapitalistická demokracie je jakožto společenské zřízení postačující (a prozatím jedinou známou, tedy nutnou) podmínkou pro uskutečnění cílů rozumného, spravedlivého feminismu a zároveň hodnotou, které se nelze zříci; tedy 5) jakýmkoli feministickým teoriím a konceptům klasifikovatelným jako feminismus radikálního/akademického typu je třeba zásadně oponovat už jen proto, že představují potenciální ohrožení pro společenské zřízení kapitalistické demokracie.

Akademický feminismus je ovšem celé těleso obsahující i *faktograficky* zaměřené práce: ať už průkopnická díla Donny Harawayové nebo Lindy Fediganové z oboru feministické primatologie, nebo cenné příspěvky k historiografii vědy např. Londy Schiebingerové. I proti těm je třeba vystoupit kvůli jejich nebezpečným implikacím. Podstatným argumentem pro odmítnutí těchto trendů – včetně faktograficky orientovaných prací – je apriorně přijímaný *hodnotový* základ: politickospolečenské stanovisko spatřující v udržení *status quo* kapitalistické demokracie hodnotu nadřazenou následným rozhodnutím. V tomto smyslu jde z Almederovy strany o příklad chybné, protože politicky korektní argumentace.³²

talistickou demokracii nutně považovat za jediné možné nebo nejlepší společenské zřízení přátelské pro feminismus.

³¹ ALMEDER, „Liberal Feminism and Academic Feminism,“ s. 301ff.

³² Takto – jako politicky korektního autora – čte Almedera Anderson (ANDERSON, *How Not to Criticize*), dokonce jako politicky korektního v silném smyslu slova, neboť nejenže

4. Problém hodnot: feministická epistemologie a politická korektnost

Důvody, proč autorům či častěji autorkám prací z feministické epistemologie bývá připisováno politicky korektní zkruslování argumentace, nejsou čistě politické. Jakkoli např. Almederova polemika vyrůstá poměrně přímočaře z prostředí debat o politicko-společenském směřování akademického prostředí ve Spojených státech (což je určující a výchozí kontext debat o problematice politické korektnosti jako takové, jak jsem se pokusil naznačit v prvním oddíle), jsou tu i věcnější důvody. Na prvním místě je tu tematizace otázky hodnot v epistemologii a teorii vědy, ke které se feministické autorky postavily přímočařeji a razantněji, než bylo předtím obvyklé. Nejenže připustily, že poznávání faktů a vytváření teorií o světě je s hodnotovými soudy a předpoklady neoddělitelně spjato, ale rozvíjely tento předpoklad tím směrem, že to tak má být a že je to pro vědecké poznání prospěšné.

Místa, které připisuje hodnotám ve vědě Helen Longino, jsem se už krátce dotkl. Příbuzný, avšak poněkud odlišný argument předkládá Lynn Hankinson Nelson. Svou úvahu o hodnotách rozvíjí jako součást své specifické interpretace Quinovy epistemologie. Quinův holismus zbořil přehradu mezi jednotlivými fakty a celky teorií, v jejichž rámci je uchopujeme. Ukázal také, že celky našich teorií jsou závislé na jazyce, jehož pomocí je formulujeme – kontingentní *a priori* našich jazyků je nedílnou součástí aparátu formulování teorií. Quine nicméně v rámci své naturalizované epistemologie vyjadřuje explicitní distanci vůči jakýmkoli hodnotovým vstupům do vědy: „vědecké teorie se hrdě a neochvějně drží dál od hodnotových soudů“.

Podle Nelsonové je však začlenění hodnotových soudů nevyhnutelným důsledkem holistické koncepce. Quine například říká, že vědecké poznání světa má zahrnovat příspěvek obyčejného „zdravého rozumu“ (*common sense*); vykládá si však zdravý rozum nepochopitelně fyzikalisticky – jako soubor tezí o materiálně chápaném vnějším světě hmotných objektů. Zcela

ve vlastní práci dospívá k nepodloženým, ale svým politickým stanoviskem předzjednaným závěrům, nýbrž dokonce na tomto základě vyzývá k umlčování či vypuzování určitých myšlenek z akademické půdy. Zdá se mi, že je to čtení snad poměrně nevstřícné, ale nemožné. Almeder sám přinejmenším svou rétorikou nepůsobí primárně útočně, nýbrž defenzivně; je pozoruhodné, že vlastně obě strany sporu se vyjadřují, jako by byly v akademickém prostředí obklopeny nepřátelskou většinou a byly v defenzivě. Oboje zjevně není v reálu možné. Za zmínku stojí, zdá se mi, to, že Almeder nebo také Koertge (viz např. Noretta KOERTGE, *Political Correctness in the Science Classroom* [online]. 2007. Dostupné z: <<http://www.indiana.edu/~koertge/PCsciC3.pdf>> [citováno 13. 5. 2013]) ve znatelně větší míře pracují s anekdotickou evidencí a uvádějí historky, jichž byli sami aktéry nebo je od někoho slyšeli; v porovnání např. s Elizabeth Andersonovou a její analytickou polemikou.

pomíjí, že „zdravý rozum“ se ke světu vztahuje také prostřednictvím teorií zasazených do praxe každodenního života, přičemž tato přesvědčení a praktické strategie reflektují a re-produkují mj. i řadu hodnotových názorů na politické a společenské uspořádání (mj. rozdělení *genderových* rolí, určitý pohled na osobní a občanská práva jednotlivců rozdělující politická zřízení na přijatelná a nepřijatelná apod.). V tom je také dosah jednotlivých komunitních „zdravých rozumů“ více či méně lokální, v souvislosti (ne nutně čistě koextenzivní) s geografickým rozšířením kultur různých jazyků. Vědecký zájem např. o původ „naší“ morálky, ale také naturalizace (či spíše úsilí o naturalizaci – a čím je motivováno?) druhdy pouze lidově-psychologických soudů o osobnostních rozdílech mezi lidmi různého věku, původu, pohlaví atd., naznačuje, že vědecká zkoumání nejsou *a priori* oddělená od hodnotové vrstvy institucí lidských společností.³³

Poměrně obecné úvahy o nezastupitelném místě hodnot ve vědeckém zkoumání je ale třeba konkretizovat – právě tak jako lze dezinterpretovat fakta nebo na základě fakt činit chybné závěry, je třeba stejně uvážlivosti i v práci s hodnotovými předpoklady. Přinejmenším je pravda, že i když samotná přítomnost hodnotové složky ve vědeckém zkoumání neznamená, že se taková věda stává dogmatickou, politicko-korektní, či ideologickou, také to neznamená, že by hodnotové premisy nemohly vést k chybným závěrům.³⁴ Obecné tvrzení o hodnotové zatíženosti vědy jako by naznačovalo, že všechny hodnoty vstupující do vědeckého procesu jsou si jaksi rovny. Spe-

³³ Lynn Hankinson NELSON, „Who Knows: From Quine to Feminist Empiricism.“ In: NELSON, L. H. – NELSON, J. (eds.), *Feminist Interpretations of W. V. Quine*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press 2003, s. 76ff. (59–93). Jack Nelson (Jack NELSON, „The Last Dogma of Empiricism?“ In: NELSON, L. H. – NELSON, J. (eds.), *Feminist Interpretations of W. V. Quine*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press 2003, s. 308, 314ff. (307–334)) poukazuje na to, že naše teorie jsou soubory vět a o oprávněnost našich tvrzení rozhoduje způsob jejich integrace do celku teorií a jejich podíl na tom, jak naše teorie jako celek predikují, vysvětlují a osmyslují naše smyslová data. V tom se ovšem hodnotové soudy od faktových tvrzení nijak neliší. Naše teorie nás také zavazují tvrdit existenci (skutečnost) toho, co kladou (*posit*) – i zde však není podstatného rozdílu mezi skutečností stromů, automobilů atd. na jedné straně a na straně druhé emocionálních prožitků, rasových a sexuálních kategorií atd. (kde je významný hodnotový obsah). Považovat hodnoty za jakési subjektivní haraburdí si v první řadě prostě nemůžeme dovolit, protože by to kompromitovalo celý podnik vědy (o což feministická epistemologie neusiluje), neboť v něm jsou hodnoty od počátku přítomny.

³⁴ Anderson (ANDERSON, „Knowledge, Human Interests, and Objectivity,“ s. 36) poukazuje na to, že doporučení Longinové řídit se v případě alternativy hodnotovými preferencemi sice není dogmatické, ale může jednoduše vést ke v posledku chybnému výsledku (ze dvou aktuálně možných). Což je pro vědu dostatečný problém samo o sobě.

cificky feministický výběr by pak byl přinejlepším arbitrární a přinejhorším motivovaný politicky.

„Feministické“ hodnoty“ spočívající v důrazu kladeném na rozdílnost mezi jednotlivými lidmi a v připravenosti kriticky přehodnocovat stereotypy mohou ale být i epistemicky produktivní, zvláště v sociálních vědách, v porovnání se „stereotypnějším“ designem výzkumu založenému na nereflektovaných patriarchálních předpokladech. Elizabeth Anderson uvádí příklad výzkumu o rozvodech, který nestranně studoval veškeré důsledky této životní situace v životech svých subjektů, bez tradičního sklonu spatřovat v rozvedené rodině rodinu rozbitou, nefunkční či poškozující své členy. Takto se lze zaměřit i na možné *pozitivní* přínosy rozvodu (v tomto konkrétním případě se prostor k takovému zkoumání otevřel specifickým zaměřením *také* na zkušenost a perspektivu rozvedených žen). Takový respekt k různosti (akceptování různosti individuálních perspektiv jako *hodnoty*) někdy umožňuje obohacení výzkumu a zajímavější, bohatší výsledkový materiál. Ve výběru feministické hodnotové perspektivy namísto tradičnější, „patriarchální“, tak nemusí hrát roli osobní stanovisko badatele, ale interní zájem výzkumu samého.³⁵

Feministická epistemologie a filosofie vědy samozřejmě netvoří jednotné těleso, a to ani pokud jde o úlohu, kterou hrají hodnoty ve vědeckém zkoumání. Většina prací tvořících *mainstream* tohoto proudu se však shoduje alespoň v několika základních bodech. Jednak určité hodnotové soudy a rozhodnutí provázejí samu existenci vědy jako instituce; už samo vědecké poznání světa je považováno za věc hodnotnou. Hodnotově je ovlivněn i výběr předmětů, které jsou zkoumány, také s ohledem na možnosti jejich praktického využití nebo na „zajímavost“, která je sama o sobě hodnotou.³⁶ A na druhou stranu vědecké objevy mohou mít dopad na naše hodnotové soudy (např. morální). Přesto je pro vědce nepřekročitelným a nenahraditelným zdrojem materiálu pro jeho práci empirie, která – na rozdíl od čistě

³⁵ Elizabeth ANDERSON, „Uses of Value Judgments in Science: A General Argument, with Lessons from a Case Study of Feminist Research on Divorce.“ *Hypatia*, roč. 19, 2004, č. 1, s. 11ff. (1–24).

³⁶ Cameron (Deborah CAMERON, *The Myth of Mars and Venus*. Oxford: Oxford University Press 2007, kap. 1) uvádí, že velmi mnoho výsledků vědeckého zkoumání nespátří světlo světa (ať už autocenzurou badatelů samotných, nebo proto, že nejsou v recenzním řízení shledány dost zajímavými pro publikaci) čistě proto, že *neobjevily* zajímavý rozdíl mezi nějakými dvěma fenomény, které porovnávaly. Objev se jako vědecká pravda etabluje také díky tomu, že (např.) mezi muži a ženami je v tom či onom objeven rozdíl; zatímco výzkumy, které shledaly, že mezi nimi podstatný rozdíl konstatovat nelze, se jako nedostatečně *zajímavé* prostě neprosadí. (Anebo mohou být sice vydány, ale ne už dále citovány, atd.)

hodnotových soudů – má sílu navrhované hypotézy falsifikovat. Vědec tedy nikdy nesmí protirečit tomu, co lze empiricky doložit.

Důraz feministických vědců a vědkyň a teoretiků a teoretiček vědy na roli hodnot má tedy vymezenou podobu: je dobře být si vědom toho, jaké hodnotové soudy a rozhodnutí (ať už sociální stereotypy, nebo osobní názory) hrají roli při vytyčení cíle nějakého zkoumání, jak ovlivňují např. pojmy, s nimiž pracujeme. Hodnotové vstupy nelze sice z vědy eliminovat,³⁷ ale učiníme-li je explicitními, můžeme zkoumat více variant hodnotového čtení nějakého fenoménu (např. jako v případě problematiky rozvodu a jeho dopadu na život těch, kdo touto situací prošli), a tím paradoxně učinit naše zkoumání objektivnějším. Hodnotové předpoklady naproti tomu nemají vědce vést k tomu, aby nějaký směr zkoumání zakazoval nebo omezoval nebo aby ignoroval nebo dezinterpretovat fakta. K tomu však feministická filosofie vědy nijak nevybízí.

Co tedy modelový feministický vědec či feministická vědkyně udělá, kdyby ve svém zkoumání narazili na nějaký fakt „nehodící“ se k jejich osobním feministickým hodnotám?³⁸ Uvažme například kontext zkoumání, zda mezi muži a ženami jsou nějaké rozdíly co do rozumových schopností a zda jsou tyto vrozené, tj. doložitelné např. na neurobiologickém základě (*hard-wired*).³⁹ Dejme tomu, že by bylo nevývratně zjištěno – což zatím nebylo

³⁷ Kristen INTEMANN („Feminism, Underdetermination, and Values in Science“. *Philosophy of Science*, roč. 72, 2005, č. 5, s. 1011 (1001–1012)) vyvozuje, že hodnotové premisy nepřidáváme do vědeckého argumentu vědomě, explicitně a *ex post*, protože bychom si uvědomovali, že fakta samotná nestačí na dourčení teorie; hodnotové premisy jsou v teorii prostě od počátku přítomny jako její nedílná součást.

³⁸ Anderson (ANDERSON, „Use of Value Judgments in Science“, s. 8) poznamenává, že samo nařčení, že feministická teorie vybízí vědce k ignorování fakt „nepohodlných“ pro jejich hodnotová stanoviska, tj. předpoklad, že existují „pohodlná“ a „nepohodlná“ fakta, je argumentem proti jasnému oddělení faktů od hodnot. Pokud by mezi fakty a hodnotovými soudy (stanovisky) nebyl žádný vztah, nemohla by existovat žádná „nepohodlná“ fakta.

³⁹ Kourany (Janet KOURANY, *Philosophy of Science after Feminism*. New York: Oxford University Press 2010, s. 4ff) zmiňuje tuto zvláštní vědeckou agendu právě jako příklad ne-neutrálního (hodnotově motivovaného) výzkumu. Dosud pravděpodobně nebyla dána jasná odpověď na tuto otázku (respektive vycházejí výzkumy s protichůdnými výsledky); a z nějakého důvodu je této otázce věnováno neobyčejně mnoho pozornosti (Kourany uvádí přibližně 15 000 prací mezi lety 1968 a 2008). Zjištění (či konstatování) o tom, že ženy jsou v tom či onom ohledu méně vybaveny než muži (s výjimkou takových „schopností“ jako vrozená schopnost péče o děti), se objevují – a jsou zas zpochybňována – opakovaně už desítky let a nejpravděpodobněji tvoří součást *folk psychology*, která časově i „zkušenostně“ výzkumu většiny jednotlivých vědců předchází. Zajímavou otázkou je, proč se vůbec předpokládá, že stojí za to vložit tolik času, úsilí a *prostředků* do studia „sex differences in cognition“, zatímco věnovat podobnou pozornost např. „racial differences in cognition“ by dnes bylo nepředstavitelné.

– že vrozené kognitivní schopnosti žen jsou obecně odlišné od mužů a že ženy uschopňují k pečujícím a komunikačním dovednostem, zatímco muži „od přírody“ předčí ženy v abstraktním a teoretickém myšlení a *problem-solving*. Měla by feministická vědkyně takováto prototypicky „politicky nekorektní“ fakta ignorovat?⁴⁰

Nikoli, žádná fakta, ať už taková či onaká, feministická vědkyně popírat nebo ignorovat nemůže. Pro feministickou *filosofii* vědy by pak takový objev byl motivací pro podrobnější analýzu toho, jak se toto zjištění promítne do hodnotových a normativních soudů, které na jeho základě nebo v souvislosti s ním vyslovíme. Mělo by to např. znamenat, že odteď všechny ženy mají plnit jisté sociální role a muži zas jiné (jinými slovy, máme uplatňovat jistá omezení na svobodu sebeurčení jednotlivce)? Také by se mohla tázat po hodnotových předpokladech toho, že právě toto tázání bylo výrazem určité společenské potřeby a že jeho výzkum byl jistým (také institucionálním) způsobem podporován. Tj. proč se vůbec věda v takovém rozsahu zajímala o to, zda jsou si ženy a muži nějak intelektuálně či kognitivně ne-/rovny. (To neznamená, že věda se o to zajímat neměla či nesměla, jen že je přinejmenším pro sociologii vědy zajímavé, proč právě o tuto otázku, a ne o jiné.) Naproti tomu feministický koncept vědy neznamená *a priori* potřebu podobným „nefeministickým“ zjištěním oponovat, i když vědec, který jim začne věnovat kritickou pozornost, aby zjistil, zda – nikoli že – jde o nějakou chybu či zjednodušení, tak samozřejmě může činit i na popud feministických hodnot, k nimž se osobně hlásí.

5. Závěr

Na otázku, zda je takto vymezený feministický koncept vědy politicky korektní, se tak liší odpověď podle toho, s jakým pojmem politické korektnosti pracujeme. Nejhrubší pojem bývá vztahován na *fakta* samotná – některá fakta politicky korektní jsou, jiná ne. Např. se očekává, že dosud nerozhod-

⁴⁰ Mezi novějšími (od druhé vlny feminismu dále) feministickými autorkami je běžnější explicitní opozice vůči tvrzením o vrozené rozdílnosti pohlaví (viz např. LONGINO, *Science as Social Knowledge*, s. 188). V kritických (antifeministických) pracích se naproti tomu paradoxně lze setkat s poukazem (od sedmdesátých let dále už víceméně neoprávněným) na feministický důraz na specificky ženské, tedy odlišné poznávací kvality a schopnosti – a je-li feministická epistemologie postavena na nich, bude mít za důsledek i) epistemický relativismus a ii) sociální konzervatismus – dívky zůstanou nadobro „těmi, které nejsou dobré v matematice“. Viz např. Noretta KOERTGE, „Feminist Epistemology: Stalking an Un-Dead Horse.“ In: GROSS, P. – LEVITT, N. – LEWIS, M. (eds.), *The Flight from Science and Reason*. New York: New York Academy of Sciences 1996, s. 417ff. (413–419).

nutý spor o (vrozeně) rozdílných schopnostech mužů a žen bude rozsouzen objevením příslušného faktu. Kdyby to byl ten fakt, že mezi muži a ženami podstatně skupinově specifické rozdílly nejsou, tento fakt by nejspíš byl považován za politicky korektní; opačné zjištění nikoli. Feministická filosofie vědy by na jedné straně vědce nejspíš nepovzbuzovala v tom, touto otázkou se vůbec zabývat. V každém případě však nepředpisuje, že by s jeho výsledky měli pracovat rozdílně podle toho, zda budou zjištěná fakta v tomto smyslu politicky korektní. Problematické na tomto užití pojmu je, že by bylo velmi obtížné specifikovat, v čem spočívá politická korektnost těch kterých fakt. Zdá se, že tento pojem vznikl shodou historických okolností a je přinejlepším instituční: politicky korektní fakta jsou ta, jejichž objev uvítá určitým způsobem definovaná zájmová skupina (politická? badatelská?).

Jiný pojem politické korektnosti se vztahuje k systému morálních, sociálních a politických *hodnot*, k nimž se jedinec či societa hlásí. Zde opět platí, že některý hodnotový systém je považován za inherentně politicky korektní (např. ten hlásící se k rovnosti práv, příležitostí a osobní hodnoty všech lidí bez rozdílu a podporující ji, pokud je třeba nějakou nerovnost odstranit) a jiný ne. V tomto smyslu feminismus jako hodnotový a světonázorový systém podmínku politické korektnosti splňuje. Samo hlášení se k takovým hodnotám však nemusí nijak interferovat do vědecké práce vlastní nebo někoho jiného (řada autorů kritizujících „problém politické korektnosti“ se co do osobních hodnot, k nimž se hlásí, považuje za feministy – Susan Haack, Noretta Koertge nebo Steven Pinker). Ztotožnění těchto politicky korektních hodnot s nesourodými politicko-společenskými hodnotami (americké univerzitní) levice⁴¹ však naznačuje, že i tento pojem politické korektnosti je svou povahou instituční.

Třetí možný pojem politické korektnosti, jehož jsme se dotkli, je nejkomplexnější. Vztahuje se k argumentační či úsudkové chybě, kdy politicko-společenské hodnotové předpoklady (ať už stereotypy platné v dané společnosti, nebo osobní preference) jsou motivem pro cenzurování, ignorování nebo dezinterpretování fakt empirického charakteru, ať už v případě sebe sama, nebo v podobě doporučení či příkazu druhým. Pouze v případě tohoto pojmu také platí, že atribut „politicky korektní“ má jednoznačně negativní význam. Pokusil jsem se ukázat, že přinejmenším v programatické podobě se hlavní proud feministické filosofie vědy tohoto prohřešku nedopouští.

⁴¹ Viz např. GROSS – LEVITT, *Higher Superstition*, s. 2ff. (Gross a Levitt nezmiňují ovšem „politickou korektnost“ doslova, nýbrž hovoří o politicky motivovaných nepřátelských útocích na vědu apod.).

A naopak některé polemické texty vystupující proti feministickému stanovisku ve filosofii vědy jako proti politické korektnosti lze jako nepřijatelně politicky korektní chápat (případ Roberta Almedera).

Označit feministickou filosofii jako celek za politicky korektní podnik v tomto smyslu by bylo lze pouze při splnění dvou podmínek: i) pokud by v jejím rámci obecně doporučovanou a prosazovanou praxí bylo hodnotově motivované zkreslování faktů a zároveň ii) pokud by těmito motivujícími hodnotami byly v komunitě feministických autorů obecně sdílené hodnoty feministické. I když feminističtí autoři a autorky se pravděpodobně ve většině hlásí k feministickým hodnotám (tedy hodnotám politicky korektním ve druhém naznačeném smyslu slova), splnění klíčové podmínky (i) konstatovat nelze. Politická korektnost a feministické stanovisko tak představují dvě *nezávislé* charakteristiky, které se protínat mohou, avšak nemusejí. V každém případě feministické projekty politicky motivované intervence do praxe vědy nevyžadují a standardně hovoří proti nim.